

Петра II (Тодора Мушкикина Божовића, Маркише Пламенца, Андрије Калуђеровића и др.), кржаве војничке експедиције, насилно убирање пореза и друге мјере јавне власти биле су средства „којима је Петар II те још како обезбиједио ауторитет свога Сената“. Драгићевић је из овога извео закључак да ја „јачо осуђујем“ Петра II „што им је дошао главе“ и да хоћу да „што боље“ окривим Његоша „што је примјењивао насилну власт, што је вршио насилно убирање пореза, што је убио Маркишу Пламенца итд.“ Тиме је Драгићевић погрешно схватио неке појмове и њихова значења. Јер ако ја истичем да је власт Петра II била толико јака да је могла рашчистити са тако политички утицајним личностима у народу, какви су на примјер били Тодор Божовић или Маркиша Пламенац, који су могли дићи по неколико стотина војника у Пиперима и у Црмници, ја ничим нијесам тврдио да су такви политички утицајни главари били „прогресивни“ и да Петар II није био „у праву“ кад је са њима обрачунавао, јер бити утицајан не значи бити и прогресиван. Драгићевић би требало да рашчисти са значењем таквих појмова, исто тако као што би требало да схвати да се апсолутизам и бирократски систем међусобно не искључују, него, напротив, допуњују.

Овај напис сматрам само једним дијелом као одговор Ристу Драгићевићу, јер сам га поставио у облику дискусије „по појединим питањима“, како је то предложио одговорни уредник, Ј. Јовановић. Зато нијесам имао намјеру да дајем свестрани приказ на радове Риста Драгићевића, па нијесам исцрпио све оно што би, по мом мишљењу, требало критиковати у тврђењима Драгићевића. Ја сам се, у корист бар најосновније аргументације, ограничио само на ова три питања, док Драгићевић даје повод и потребу да се дискутује по још неколико питања (на примјер његова „монографија“ о гувернадурима и послератни његов напис о укидању гувернадурства, за које он каже да немају никакве међусобне везе, затим његово схватање и примјена систематизације и периодизације у историји, његова оцјена појединих питања из периода кнеза Николе итд.) О тим и таквим питањима може се наставити дискусија, уколико се још увијек „за њу осјећа потреба“.

Томица НИКЧЕВИЋ

— 0 —

ГЛИГОР СТАНОЈЕВИЋ: ШЊЕПАН МАЛОГ

САН, ПОСЕБНА ИЗДАЊА, КЊИГА ССЛХХШ, ИСТОРИСКИ ИНСТИТУТ,
НОВА СЕРИЈА, КЊИГА 7, БЕОГРАД 1957, СТР. 103

Др Глигор Станојевић је ову студију подијелио у следећа поглавља: Турска, Венеција и Црна Гора прије појаве Шњепана Малог; Поријекло и личност; Од месије до господара; Одјек доласка Шњепана Малог на Балкану; Русија према Шњепану Маломе; Венеција према Шњепану Маломе; Побуна у Боки Которској;

Турски поход на Црну Гору 1768; Мисија Долгорукова у Црној Гори; Руси на Медитерану и руско-црногорски односи; Мјесто Шћепана Малого у историји Црне Горе. Поред тога Станојевић је прокоментарисао литературу о Шћепану Маломе и на крају дао регистар личности.

Потреба темељнијег рада о Шћепану Маломе одавно се осјећа у историографији Црне Горе. Овај рад је лијеп прилог расвјетљавању те личности и времена у којему је она живјела, али није и дефинитиван суд.

Станојевић оцјењује период владе Шћепана Малог као позитиван у односу на развитак црногорске државе. Управо он каже да је његова појава убрзала »процес стварања државне власти у Црној Гори«. За његово вријеме почела је, први пут у историји Црне Горе, »да функционише натплеменска власт«. Он је успоставио суд од дванаест главара, са задатком да мирним путем рјешава спорове међу племенима и грађанима. Он је, ради застрашивања самовољника, подигао прва вјешала, почео са употребом батина за неке преступе и злочине. Затим је одвојио црквену од свјетовне власти. Покушао је да успостави пазаре и максимира цијене неким производима намијењеним исхрани (кукурузу и др.). Шћепан је хтио да »деспотским путем скрши племенску анархију«.

Сви ти моменти, и низ других које наводи Станојевић у својој студији, дали су за право писцу да оцијени Шћепана као позитивну личност у историји Црне Горе.

Студија Станојевића није неинтересантна, што опет не значи да није за критику, и није без добрих прилога, што опет не значи да је не треба допуњавати, али у очима читаоца би била далеко боља када не би њен аутор иступао са потентношћу да даје дефинитивни суд.

У коментару извора и литературе о Шћепану Маломе аутор почиње са констатацијом да о Шћепану »код нас није готово ни писано«. Пошто је навео да су, у фрагментима и грађу, о Шћепану објављивали: Љ. Стојановић, М. Драговић, С. Љубић, С. Антољак, В. Богишић, Д. Мардовцев, С. Љубиша, Ј. Томић, В. Борђевић, М. Павићевић, В. Макушев и др. саопштио је да је изради овог рада приступио на основи досада објављене грађе и нових података из Млетачког архива из заоставштине Јована Томића, која се чува у Архиву САН.

Саопштавајући метод употребе извора Станојевић каже да је био у дилеми како да их цитира, па је ријешио да даде предност нашим изворима. Тако неће наводити документа из руских архива него ће цитирати по Љ. Стојановићу а »исто смо тако дали предност С. Љубићу пред Макушевом«.

Укратко, задржаћемо се на Љубићу, којему аутор даје предност пред Макушевом.

Иако је Станојевић употријебио богату литературу као и низ архивских извора, није оправдао ауторитативну констатацију:

»У руским архивима сигурно има још грађе у Шћепану Маломе, али за сада нам је неприступачан тај материјал. Та нова грађа би могла употпунити понеке појединости, али сматрамо да не би битно изменила ниједну нашу концепцију« (стр. 4).

Сима Љубић је, у Гласнику српског ученог друштва, 1870 године објавио колекцију докумената из Млетачког архива, под насловом »Споменици о Шћепану Малом«. Поводом те збирке докумената, наш познати историчар, Фрањо Рачки, је написао приказ у Раду ЈАЗУ (књ. XVII, стр. 208—210, Загреб, 1871) у коме, поред осталог, каже:

»Али издање ових драгоцених споменика је таково да не може бити горе. Не знамо, колико је сам сабиратељ учествовао код тога издања, тко ли га уредио и руководио; ну свакако жалимо, што му Учено друштво даде своје име«.

Рачки је у свом, иако кратком приказу, навео низ Љубићевих аљкавости, неправилног преписивања, испустања текстова и сл. да послије тога Љубићеви »Споменици о Шћепану Маломе« могу само дјелимично, и то под строгом контролом, послужити научном раднику као извор. Но ми се на то нећемо овом приликом освртати јер ћемо се у једном посебном чланку позабавити аутентичношћу и употребљивошћу поменутог Љубићевог рада.

Потстакнут критиком Рачког, Валтазар Богишић је преписао из Млетачког архива, 1873 године, један дио докумената која је Љубић погрешно преписао. Те документе смо ми преписали 1953 године из Богишићеве заоставштине у Цавтату и сада се налазе у архивском одјељењу Историског института на Цетињу, те ће и о њима бити ријечи на другом мјесту, само сада о том саопштавамо слиједеће:

Богишић је, идући трагом Љубића, преписао 35 докумената, од којих Љубић није објавио 25, објавио је, само као регест, 5, а пет је објавио али не увијек потпуно.

Ради илустрације непоузданости Љубићевих докумената навести ћемо само слиједећи примјер:

У писму Бубића Ренијеру, октобар 1767, на страни 46, Љубић је изоставио 26 редака, на стр. 49 резимирано је у 4 ретка 25 редака, стр. 50 резимирано је у 4 ретка 26 редака текста и т. д. а нигдје се не види што је оригинални докуменат а што резимира или препричава Љубић.

Да је Станојевић био критичнији у одабирању извора и њиховом распоређивању, рад би му, свакако, био бољи.

Карактеристично је овдје напоменути да је Др Глигор Станојевић имао могућности, па макар и да не усвоји све примједбе, да овај рад обради солидније и са мање претензије. Тим не би изгубио од своје репутације. Пошто је већ у нашој штампи о овом раду било ријечи, и сада се води полемика преко »Историског гласника« и »Историских записа«, дужност ми је да о његовом историјату и путу од Историског института НР Црне Горе, до Одјељења друштвених наука САН, речем оно што поуздано знам.

По прилици у јануару или фебруару 1956 године био сам у Београду. Том приликом сам се срио са Др Глигором Станојевићем, који ми је рекао дословно: »Сад сам ја за вас написао један рад који се већ штампа«. Обзиром да сам редовни члан Историског института, члан његовог Научног савјета и, тада сам био, секретар, питао сам га који је то рад јер ја за њега нијесам чуо. Рекао је да је то »Шћепан Мали«. Том приликом, узгред буди речено, Станојевић ми је причао о Јагошцу Јовановићу, тада директору Историског института Црне Горе, у суперлативу. Када сам се вратио на Цетиње питао сам Јагоша Јовановића да ли је код њега Станојевићев »Шћепан Мали« и што је са његовим штампањем. Јовановић ми је рекао да ће се то дати одмах у штампу само треба да прође састанак Института и да ће он реферисати на састанку. Ја сам га замолио да даде тај рад и мени, јер сам се Шћепаном бавио, па бих и ја писмено реферисао. Јовановић се одмах сложио са тим и дао ми рад да напишем писмени реферат на њега с тим да га он не пише, а он ће усмено реферисати. Ја сам рад прочитао и 27 марта 1956 поднио Институту писмени реферат. Састанак Института је одржан 31 марта 1956 у просторијама Историског института на Цетињу. Састанком је руководио Јагош Јовановић. Поред њега састанку су присуствовали следећи чланови института: Ристо Драгићевић, Јефто Миловић, Јован Вукмановић, Петар Шеровић, Славко Мијушковић и ја.

Ја сам прочитао реферат, који је писан на основи грађе коју је сакупио Богишић о Шћепану Малом, уз извјесне моје краће примједбе. У дискусији су узели учешћа Ристо Драгићевић и Јагош Јовановић. Мој предлог је био да се Станојевићу врати рад, са примједбама, па ако се сложи са њима, да га, у духу њих исправи, и поново пошаље Институту. Том приликом је формулисан и закључак следеће садржине:

»Да се врати рад Станојевићу и да му се резимирају у писму изречене примједбе, а нарочито да му се истакне: да изнесе и критички размотри досадање судове о Шћепану Маломе, да провјери изворе и преводе са италијанског, да допуни рад новим чињеницама, као и да уреди стил. Након тога, ако се слаже са примједбама, да поново понуди рукопис« (Записник XIX састанка Историског института НР Црне Горе, Цетиње 31 марта 1956 године).

Јагош Јовановић је требао да уз Станојевићев рад, пошаље и писмо са примједбама. Да ли је ово писмо послато, није ми познато, али пошљика са радом »Шћепан Мали« упућена је Станојевићу 4 априла 1956 године под препоруком 1702, са Цетињске поште. Према томе, рад Станојевића је враћен према одлуци сједнице Историског института. Од априла 1956 до маја 1956 односи између Станојевића с једне стране и Јагоша Јовановића и Риста Драгићевића с друге стране, измијенили су се.

Што је Јовановић обећавао Станојевићу, и обратно, није предмет мојег саопштења. О пословној законитости Јагоша Јовановића према члановима Института и њиховим сарадницима, не мислим говорити, нити о том давати квалификације.

Једно је важно, да је мени Станојевић саопштио, оно што ја као члан Института нијесам знао, да он ради једну ствар за нас, која је већ у штампи. Иако ме овакво саопштење Станојевића, у овом тону, увриједило, (иако нијесам о том дао знака), оно ми мало није утицало на мене да напишем овакав или онакав реферат о његовом раду. Драгићевић и Јовановић су се са мном у дискусији сложили и поред тога дали своје примједбе које ја нијесам био унио.

Станојевић је, послије тога, предао »Шћепана Малог« Академији и он је, на IV скупу Одељења друштвених наука САН, одржаном у Београду 30 јуна 1956 године, примљен за штампу, а 1957 године објављен као посебно издање.

Није на одмет констатовати да је карактеристично да је овај Станојевићев рад за два мјесеца примљен за штампу у САН, а познато је, да у Академији чекају, годинама радови да се објаве (а неки чак и од прије рата!).

На крају подвлачим да не видим ништа ружно у том ако референт или један научни скуп, сугерира писцу да изврши у свом раду извјесне измјене и допуне. Тим рад може само да добије. Но и поред тога, овај рад ће бити користан за науку, иако је могао бити бољи.

Нико С. Мартиновић

— 0 —

БЛЮМА АБРАМОВНА ВАЉСКАЈА, ПУТЕШЕСТВИЈА ЕГОРА ПЕТРОВИЧА КОВАЛЕВСКОГО, МОСКВА 1956

Руски рударски инжињер Јегор Петровић Коваљевски посетио је први пут Црну Гору 1838 године и у њој се задржао од средине маја до почетка септембра проучавајући рудно богатство земље, а сигурно је да је прикупљао и друге податке који су интересовали руске државнике и политичаре. Своје прво бављење у Црној Гори Коваљевски је детаљно описао у своме дјелу „Четыре мѣсяца въ Черногоріи“ (С. Петербургъ 1841), а каснија бављења у Црној Гори описао је у своме дјелу под насловом „Черногория и славянские земли“, објављеном послије његове смрти (С. Петербургъ 1872).

Ваљскаја је своје дјело подијелила на ове главе: Увод; Рударска истраживања у Сибиру и на Уралу; Црна Гора и друге словенске земље; Путовање у Средњу Азију, Кашмир и Авганистан; Путовање на Карпате и Балкан; Путовање у Египат, Судан и Западну Етиопију; Путовање у Монголију и Кину; Коваљевски